

UNGARIA

Anul VI.

Cluș, 1897. Octobre.

Nr. 8.

DESPRE ORIGINEA COMITATULUI.

Cei mai mulți trăesc și azi în firma convingere, că *Comitatul* ca atare în urma continuității ce s-a arătat în dezvoltarea aceluia, nu are Istorie, ci numai atâta, că St. Ștefan a i codit această formă, a împărțit țara în 72 comitate, a pus în fruntea fie-cărui Comitat un Comite suprem etc., etc.

Lucrul însă stă altcum.

* * *

Sub domnia Stului Ștefan, poporațiunea țerei era foarte variată, atât cu privire la număr cât și după viță, cultură și instituțiunile aceleia. Ba invasiunea vițelor străine și înrudite ține chiar și după aceea, așa, că așezarea acestei poporațiuni în țară era foarte neproportionată și platourile Carpaților formau încă și prin seclii XIII—XIV păduri seculare nelocuite.

Cui i-ar fi trebuit deci în seclul XI. administrațiune? Pro atunci nu era nici poveste de comerț, dări nu erau și nici că trebuiau, fie-cine și acoperea chieluelile din ale sale, până chiar și *regele*. Despre lipsă *publice* atunci nu visau și dacă chiar erau acelea le acoperea și simțea singur regele. Ba chiar răsbelul încă 'l purta pro spesele sale proprii; ear asupra celorlalți oameni domnea numai cu autoritatea sa proprie, cu puterea și averea sa. Era proprie, și el un domn avut care era *rege* fiind-că el era între toți capii vițelor cel mai puternic, cel mai bogat; numai acestei împrejurări s-a poate mulțami dreptul neconturbat al succesiunii de tron. A judeca nu putea, decât fie-cine asupra popoarelor viței sale, prin urmare regele numai asupra sârbilor săi; ba în multe privințe un episcop încă avea mai mare putere ca regele, după ce în urma ordinațiunilor bisericești, cel puțin în anumite cazuri el

era autoritatea judiciară asupra nobilimei. Regelo nici atâta drept nu avea asupra lor.

Am rătaei, dacă aceasta stare a lucrurilor o-am atribui *în-tunecimei* ce a domnit în evul mediu. Causa adevărată a acestor stări fu împrejurarea, că maghiarii nu sunt locuitorii indigeni ai acestei țări, ci când au venit aici au aflat popoare pre cari le-au supus. Din natura acesteia urmează apoi nu numai starea de sub St. Ștefan, ci totodată fiecare instituțiune a noastră sub a cărei influință s'au dezvoltat acestea, dela puterea aceleia funcționează și azi și vor funcționa și pre viitor.

Deductiunea eluptărilor fu aceea, că familiile cuceritoare cuprinzând cu putere comună patria aceasta, și au cuprins acel pământ, și s'au așezat acolo, unde au voit. Tot așa a făcut și principele cu aceea deosebire, că în urma puterii sale și-a ales cel mai întâiu și mai mult. E lucru foarte natural deci, că prin aceasta și poziția celorlalte vițe a fost desemnată. Ei singuri au cuprins deci posesiunea, devenind stăpânii autonomi ai moșiilor lor, principele era între ei numai cel mai bogat, fără a avea ceva drept asupra persoanei sau averii lor. Principele avea numai atâta drept, cât a primit dela vițe din buna lor voie, dar prin așezarea lor în patria aceasta, puterea și autoritatea sa s'a sporit, căci fiind vițele cuceritoare, popor călăreț, s'au așezat numai pre șesurile țerei, ear ținuturile păduroase și muntoase au rămas nelocuite, netrăbuind nimănui. Aceste teritorii lăsate goale, cari laolaltă făceau mai mult ca toate șesurile ocupate pe rând, toate au trecut în posesiunea regilor, după cum le-au cuprins, căci acel principiu de drept că: „ce nu e a nimănui, e a fiscului“ fu provocat pretutindeni de însași viață. Valoarea acestor teritorii cari la început și decătră regi nu erau prețuite în nimic, începând a crește din ce în ce mai mult, căci după maghiari s'au ivit în țară popoare după popoare: — beșenyeci, jasīgi, kuni, sași etc — cari nu și-au câștigat ei pozițiunile lor, ci le-au primit dela rege din teritoriile cari au fost rămas goale. Prin aceasta, aceste teritorii nu numai că s'au împopulat și prin cultivare au căpătat o valoare mai mare, ci locuitorii acestora au ajuns în o poziție atârnată de rege. Aceste proprietăți ajunsă astfel sub puterea regelui împreună cu cuceririle străbune s'au împărțit după referințele locale în *«comitate»* mai mici sau mai mari, având fie-

care dintre aceste câte un centru; de regulă cutare fortăreață sau întăritură de pământ rămasă dela indigeni era luată ca centru. În fruntea fie cărui comitat punoa principele pre câte un *ispán*, care era nu numai conducătorul economiei, ci și al bărbaților purtători de arme, căci iobagii posesiunilor nu lucrau numai pământul și nu solveau numai partea dietată, ci purtau totodată și arma, decâte ori ceroa numai lipsa. În aceste locuri s'a desvoltat așadară pentru primadata simțul de unire teritorială, care mai nainto nu exista. Centrele fortificate au dat numire teritoarelor respective și dupăce drept urmare a cuceririi și colonisării libere, acele răr erau în un teritor continuativ, ci mai adese erau despicate decătră posesiunile nobilimei, au început a numi întreg teritoriul după numele centrului. Astfeliu s'a născut aceea împărțire teritorială a țerei, carea o atribuesc Sântului Ștefan dar pre carea a produs'osingur numai vieața de toate zilele, cu ajutoriul factorilor locali și preste întrecă țara deodată dupăcum au cerut aceasta referințele locali. Așa s'au format cele mai vechi cercuri de aceasta natură — dupăce acele nu pot fi numite comitate? — dincolo de Dunăre, până când în Ungaria nordică și în alte părți, formarea aceloră cade pre timpurile mai târzie.

Împărțirea țerei întregi numai în seclul XIII. s'a întâmpnat, însă cu mult mai repede, ca începutul. Împoporarea țerei a devenit mai intensivă atât în urma diferitelor colonisări din Europa vestică și ostică, cât și în urma sporirii mari a color așezați acolo, ce este o urmare naturală, când un popor nomad se face agricultor legat de locul respectiv. Acest proces de împărțire fu grăbit încă prin aceea, că rola posesiunilor regești adecă a *vár-ispánság-urilor* s'a schimbat.

La început acel rol era curat economic, acum deveni însă curat strategic, căci însași tactica străbună maghiară carea se basa pre cavalerime, fu pusă la o parte. Și în aceasta privință au fost nevoiți a se acomoda sistemului de apărare din apus, devenind fortărețele, — oarecând pentru ei nefolosivere, — un lucru neapărat de lipsă. Aceasta a simțit' o primo-loco regele, la a cărui mandat s'a rădicat apoi o fortăreață după alta. Fiecare fortăreață era centrul unui teritoriu și totodată punctul de apărare al aceluia. E lucru natural deci, că ori cum s'a separat nobilimea

În cas de lipsă chiar așa era avisată, pre întăriturile regești, ea și cel din urmă iobagiu. Pericolul era la ordinea zilei. De nu aveau a se lupta cu inimicii din afară : se luptau ei între ei : cel mai tare contra celui mai slab. Vedem deci, că nu numai în teritorii s'a împărțit țara, ci că în cercul acestora s'a dezvoltat o anumită homogenitate la a cărei alcătuire nimic nu avu mai mare influență, ca acele schimbări, cari au atins acele bunuri cu ocupațiuni străbune deoarece prin aceasta poziția proprietarilor lor, încă s'a schimbat din fundament. Schimbările aiei nu au fost rezultatul influințelor externe, ci earăși efluxul dezvoltărilor naturale. Acele proprietăți mari, pre cari le-au câștigat străbunii cuceritori, au servit mai mult ca pășune ciurzilor și stevelor lor numeroase ; ori cât era de mare posesiunea, manipularea aceleia era ușoară și era foarte natural că puterea era în mâna capului familiei și că nu era permis a o vinde sau împărți.

Prin colonizare și agricultură valoarea acestor posesiuni și grigile economice au crescut considerabil. Pre teritorii imense, încă *neîmpărțite*, trăiau sute de familii, membrii ai aceluiași trunchiu, dar devenite străine prin atâtea împărțiri și neavând nici una proprietatea sa. Aceasta stare i astrânsă la cucerirea de proprietăți noi, cari apoi au devenit ale lor proprii, dar pre cari numai dela roge le puteau căpăta, pentru cari trebuiau să servească și prin aceea să se apropie din ce în ce mai mult de puterea centrală. Regele ușură această stare alcătuind lege în urma căreia atât posesiunile străbune cât și cele câștigate, puteau forma obiect de vânzare și cumpărare. De atunci latifundiile vechi s'au bucățelit și din capii de familie aristocrați s'au făcut nobili mai micuți ; prin aceasta însă zelul aquirător a crescut foarte mult și ear s'a format o avere mare nivelându-se totodată și soartea celorlalți nobili mai sărmani ; pre cari starea egală materială i a apropiat mai tare de olaltă abstrăgând de aceea, că numărul lor s'a sporit mult prin ceata numeroasă a iobagilor nobilizați. În scurt a sosit timpul în care erau avisați numai unul la altul. Puterea regească, pre carea s'ar fi putut sprigini, cu timpul deveni o umbră. Puterea apărătoare a regelui fu de aristocrația nouă (oligarchia) atât de împedecată, încât celui din urmă rege din casa arpadiană i trăgeau la îndoină chiar și dreptul de pretendent al tronului.

Isvorul principal al puterei regesti fu — după cum am văzut — posesiunea teritorială, carea s'a transpus în „vár-ispánság“-uri de unde cu timpul a dispărut. Din acele mari posesiuni au rămas numai bucăți, căci pământurile fortărețelor erau prădate, donate până aproape la col din urmă. În prădarea domeniilor, carea se întâmplă mai mult din lipsă decât din cauză individuale, fu mai mică pierderea materială ca aceea, carea atinsă miliția regească. Paralel cu aceasta însă a crescut puterea aristocrației carea era aprinsă de pofta de a câștiga averi și a sosit acel stadiu, când în locul unui rege, în fiecare ținut s'au născut mai mulți regi mititei, cari au fost lipitorile acelor ținuturi.

Nobilimea de rënd lăsată fiind de capul său, și-a adunat rëndurile sale și a luat lupta cu olygarchii, unindu-se firește cu puterea regelui. Resultatul pactului fu recunoașterea autonomiei nobilimei de rënd, carea și alegea singură juzii săi, se consulta autonom despre afacerile sale. Afară de aceasta a folosit tot ce a aflat încă bun în înștituțiunea putrăzită a „ispánság“-urilor regesti. S'a alocat în cercurile geografice ale „ispánság“-urilor vechi, ear oamenii regelui: *várispán* și substitutul aceluia au rămas și în viitoriu ca interpreți între rege și nobilii de rënd. Astfel s'a format *Comitatul*, înștituțiunea noastră cea mai însemnată și cea mai originară; adevă: publicul nobilimei (a *nemesség közönsége*). —

Din cucerire s'a născut „vár-ispánság“, din acesta „Comitatul“, dar precedințele, factorii de dezvoltare a ambelor acestora au fost după cum am arătat: locali, basându-se pretutindeni pe împărțirea posesiunilor. E natural, că „comitatul“, deși existența sa și-o poate mulțami unei lege edată de Andrei III, pre tot locul s'a format în alt și alt timp. De altă parte, deși înștituțiunea ca atare e preste tot identică, viața practică ne presintă în fiecare comitat alte și alte rezultate ear dezvoltarea sa preste tot locul iă o altă înfățișare. Cu un cuvânt, comitatul e o viață cu un trecut plin de lupte, ear nu o mașinărie automată cum cred mulți; și fiind vieată, este totodată pretutindeni individuală.

Unde s'a format deci mai iute comitatul, unde au fost cei mai favorabili factori ai dezvoltării sale? La aceasta după

cele espuse, putem prea ușor răspunde, și prin aceasta am dat și o probă despre rezultatul scrutărilor noastre.

Comitatul s'a format mai ușor acolo, unde a fost mai estins domeniul cuprins de străbuni, căci acele sau bucățelit mai iute formând mai multe posesiuni mărunte și fiind mai numeroasă nobilimea de rënd, cu carea proporționat s'a dezvoltat mai repede înflorirea comitatului. Unde cucerirea străbună s'a răstrins pre teritoriu mititel, sau unde chiar nu a avut teritoriu, acolo comitatul s'a format numai mai târziu, căci posesiunile mici, și cu aceste nobilimea de rënd, s'au putut forma numai din bucățelirea dominiilor aquirate, ce fu mai greu ca din pămînturile ocupate la început. De aici vine aceea împrejurare că în Ungaria înștițuțiunea comitatensă o aflăm mai întâiu dincolo de Dunăre, fiind acela teritoriul cel mai estins și cel mai din străbuni cuprins în patria aceasta. Deja la anul 1332. când în cele mai multe părți de țară nu era nici conștiință despre unitate, *nobilimea comitatului Zala (Zalamegyei nemesség)* s'e sfătuia în comun, și dregea afacerile cu învoire comună.

Așa fu aceasta și mai târziu. Toate rezultatele eluptate de aceasta înștițuțiune sunt a s'e cerca dincolo de Dunăre.

Carol Tagányi.

MATERIAL DE LIMBĂ.

(Continuare.)

C

căigană = păpară s. păparadă (*Lugoș*).

călăbur = coșul de nuiele, lipit pe dinlontru, prin care ese fumul (*Coroiesci, Hațeg*) în *Merișori* și *Banița* se zice *budureț*.

căldărău, un lemn înțepenit în *budureț*. De căldărău atărnă lauțul căldării, (*Merișori, Banița l. Petroșeni*).

căloniu, (în Dicț. de Buda = *cameniță*) se zice bârna sau lemnul scobit, care este baza unei construcțiuni de formă patrată deasupra *tăpșanului*. Construcțiunea este îngrădită și lipită cu pământ, pe din afară văruiată. Servește spre a prinde fumul și al conduce în pod. Poditura de deasupra, pe lângă care se pune fumul se zice „*cerini*“ : „fă focul sub căloniu.“ (*Hațeg, Jiu.*)

cămineț, o piatră tăiată în patru fețe, pusă dealungul păretului cât ține vatra focului, ea se nu se aprindă păretele — dacă-i de lemn. Între »cămineț« și între părete este puținel spaț gol „după cămineț“ (*Jiu*); ear pe la *Agrișter*, (Egrest) Târnava mică, se pronunță : *chimineț*.

cândeda (*candida* ?) este partea de cătră Veza a hotarului comunei *Spătaș* (Farkastelke l. Blaj.)

căpiță = percoluț sau boghiu'ean, cum se adună fânul I-ma dată (*Mărgău, Năsăud*).¹

cârșag pl. *cârșegi* și *cănată* = ulciorul, cana (*Bănat*) :

„De cine dorul se leagă,

„Nu-și mai poartă mintea 'ntreagă;

„De se leagă de un voinic,

¹ Pre alto locuri d. e Cluj, Apahida, Mocs, că piță se zice la *claiă* de fân, adecă adunătura a II-a. R.

„Nu-și mai lucră baș nimic.
 „De se leagă de-o copilă,
 „Iea cărșegile în mână,
 „Și se ărce la fântână,
 „Că doar' dorul și-l alină!“

(Reșița montană, com. de Cornel Fre Ț)

cârtige, roțile plúgului (*Jiu, Merișori*).
căsit, legătură de lemne despicate sau de scânduri (*Rodna*).
cătur, prin *Crivadia* (grănițeri), se zice partea ce rămâne în pământ dela lemnul tăiat, conf. cotor, — pre la *Ibănesci* (Libánfalva), se zice *cătur* la lemnul verde și înalt; în cânt. pop.:

„Cântă cucul din *cătur*,
 „Vara, cându-i dor destul!“

Așa și în alte multe locuri se numește *cătur*, lemnul verde de fag, stejar, brad, cumu-i în pădure, dela grosimea unui lăstariu, până la grosimea butucului de de roată; mai gros decât un butuc de roată se numește: *căturoiu*. Lemnul mai gros decât o veadră d. e. se numește *copaciu*, de este fag, stejar ș. a. Prin *Poșagu* de sus, *Belioara, Orăștie, căturu* = *huciu*.

căulă (*Toplița, Șărmas*) un *podșor de bârne* de 1½ stânjin de lung și ½ stânjin lat; se mână cu ruda. conf. lat. *caulae*, arum, țarcul sau ocolul oilor; în inscripț. = balustradă în jurul unei statue sau unui altar

cecădaia, nume de batjocură, ce se dă unui om flecăros; de aci verbul a *cecădui*, = flecări. (S. Ana de Murăș.) Pro la Blaj se zice *cicală* și *cecăli*. Conf. ital. *cicada* și *cicala* aceeași.

cercală roșia, strămătură = tort de lână roșită. (*Rodna*).

ceatlău = ceglău, esatló. (*Gurghin*).

chiară = firele pusă pre răsboiu: *urzesc chiară*, — nu pânza (*Reteng*.) „Pune-mi *chiară* pre răsboiu“ Sloboade-mi *chiară*“ Pre câmpia d. e. în *Chimitelnic*, se pare că *chiară* = pânza; în strigătura:

„Poartă-te mândră cu *chiară*,²

„Că ți s'o-npuți mânjala!“

chiebă, briceag (*Bocșa montană*).

chilăviță = săpuță (*Delta în Bănat*).

¹ Acestui cuvint pre la Năsăud ii zic *Tiară*.

chiri = veri, (conj.) „chiri așa, chiri așa = ori (a)șa, ori (a)șa”
chiri te mănăcă lupu, chiri te mănăcă ursu (Bărad, Jiu,
 Hațeg.)

chisiță, legătură de șindile : „în chisiță sunt 100 de șindile
 (Munții apuseni) pre Jiu se zice cășiță : o cășiță de prăș-
 tile. Așa și în valea Hațegului. În *Agrister*, (Egrestō
 Târnava mică) *chisița* = e un instrument cu care îm-
 pestrițează ouăle la Paști, scriind pre ele cu ceară și
 așa punându-le în văpsele.

chic (sic) = budiaș d. e. de brânză (*Mărgău*).

chiz = tiț, în Bănat are semnare mai largă decât pre la noi
 „Măi chizulo“ = măi bade! (*Lugoș, Caransebeș*).

cic = cioc, (*Bănat*.)

a *ciofoti*, a *ciofăi* = a mânca făcând sunet neplăcut cu gura,
 cum fac porcii (*Agrister Năsăud, Salva, Telciu*).

ciondrăueală, a se *ciondrăni*, *ciondrăneală* este începutul încăe-
 rărei ; pre Someș : „se tot ciondrănesc, până numai îi
 vedea că se 'nceaier.“

ciri — *ciri* (v. c. m. sus *chiri*—*chiri*), conj. = veri — veri, au au.
 (*Bănat*.)

ciufan, veaiză (curechiu verde) fără căpătină pre Jiu ; pre la
 Blaj : *cifoi*.

ciumpăvit, vita stricată la picioare de multă umblare (*Ardeal*,
 passim.)

ciung, arborele rupt de vârf și uscat. De exemplu : „iească de
ciung“ cea mai bună calitate de iească, numai trebuie
 preparată. (*Gurahiu*).

ciun, luntrișoară, (*Delta*).

ciure = *caintușu*, laibăr — vestă de pănură de care poartă țo-
 ranii (pre la *Delta, Bocșa montană*).

ciurecă pl. *ciurei*, curecă (*Bănat*.)

ciușchiă, *tușchiă* (tuște) conf. ung. *tuskó*, prin Bănat : (Timi-
 șoara, *Delta*) = o „țeplică de lemn,“ o dărăbă, (darab)
 bucată.

clăbeț, căciulă mare, (*Lugoș*). În balada : „Grăia lui Novac“

„C'a picat (= sosit) in birtul tēu,

„Un voinic ardenese

„Cu cūibēț sălăgenesc. . . .

- „Și-are în «clăbêș» o (scumpă) piatră
„De ajunge țeara toată.“
- cloșă* = cloacă, cloșcă (Bănat ; Câmpia Ardeal.)
- clup* = laviță (Bănat.)
- coită, rică*, în jocul de-a cotea sau mingea (*Mărgău*). Pre la *Sân-*
cel l. Blaj = femeia prostituată.
- colniță, colnă*, cinctură (poate cu șanț) *Jiu*.
- colțiș*, trupina arborelui ciuntată în mai multe părți ; o parte de
acele se zice *colțiș*, tăierea în mai multe părți : a *colțeși*.
- copac*, (nu copaciu), arborele *uscat*, mare înalt și gros. (*Jiu* Nă-
săud. St. Georgiu român).
- a *să corcodi*, a să găta : „nu te corcodi atâta“ (*Gurghiu*).
- cote* (o eurat) „î-ți dă mama *cote* noană“, pre la Balavásár și
Egrestő (Târnava mică) = *cîmeșă* muierescă, conf.
ital : cotta = Lhörhemd ; latin : cotta și cottis (Du
Cange) species tunicae, = cote.—
- cotelă*, daraveri, treabă, simbră : „nu-ți face coteală cu el“
(Rețeg) conf. franc coterie.
- collan*, alcătueală de lemn, făcută în partea superioară a tîu-
dei, ca fumul se bată mai întâiu în ea, apoi se easă
în pod. — Prin unele părți se zice *corlan*. (culeg.)
- coșoabă*, gură rea, guraliv (*Jiu*).
- coșorbeale*, porumbeale, (*Rețeg*).
- cotoroage*, răci (aituri de porc) în *Bănat*.
- cramă*, șatră în țîrg, unde se vînd bături și se adună oamenii
mai de rînd, de-și beau aldămașele. (*Rețeg*).
- cram*, plur. *cramuri*, edificiile din jurul căsii : „ți-ai apucat
cramuri bune.“ (*Jiu*).
- crușit*, operația ce o fac la opincile făcute din piele brută
— nelucrată, — cu scoartă de arin și de stegiar. Opin-
cile crușit au o culoare maro-roșatică. (*Gurghiu*, Habie).
- culcată*, măsură cu palma : degetele lipite de olaltă și așezată
mîna pre degetul cel mic : „pre de trei palme și o cul-
cată“ (*Jiu*, *Hațeg*).
- crestată*, colac la mort, în formă de cruce (koreszt.) Într’uu
cîntec ostășesc din *Copanda* (Turda) :

¹ Nu *coșorbeali* ci *coșobreali* se zice pre întreagă valca Someșului la po-
rumbela.

„În loc de *crestată* lată,
„Mi-a fi doba pân' la groapă. . . .

Aşa şi pre Câmpia, d. e. *Chimitehnic*.

clinciu, în „țara Oaşului,” un lemn crengos tăiat din pădure şi lăsat crengile ca de o palmă dela trunchiu, îl înţepenesc în pământ dinaintea căsii şi acată în ol vasă. — Prin Sălagiu se zice «*pripilig*» (culeg.) — Pun şir de asemenea elenci şi încarcă pre ei jipi, cum zic ei: *bălii*. „Taie un lemn şi-i lasă elinci” = crengi ciuntate.

corciu, „țara Oaşului” = tufă, d. e. corci de picioici, de arin, de mesteacăn etc.

corni şi *coarne*, căpriorii: »am încornat casa« (Hațeg).

cocai = cujbă prin munții decătră Hațeg, ear gujbă se numește o roată de nuiete găngii (Hațeg.)

cleiu, prin Bănat (comloș) = trifoiu; germ. das Klee.

condrăș (Someș, Buduș, Jul. Karsai) = căprariu (conf. mag. kondász, porcariu.)

covragi, o buruiană înaltă cam de 1½ m., are flori violete cu potir rotund, ca măciulile de mac, frunză lungă-rețe aspre adânc, dințate. Femeile folosese aceasta plantă la ciuruială de uns perini. (*Chimitehnic de câmpie*).—

(Va urma.)

JISBI-BENOB.

— *Novelă de Alexandru Bródy.* —

Cei patru tineri ședeau lângă cămin, doi cu cilindrele pe cap: frigeau cartofi.

— N'ar fi rău a frige și ceva slănină — zise Titus Brarits.

— Cărbunii o ar face neconsumabilă, ear bani pentru lemne nu avem — esplică Herman Kohn, care le manipula banii pentru lemne, cari de regulă lipseau.

Trebuiau să se mulțamească cu cartofi. Această cină pregătită acasă, pocnitul cartofilor din cuptor escită în cereul celor patru tineri, cari erau din aceeași comună sosiți în orașul acest imens, o dispoziție familiară, idilică, sătească. Erău în Budapesta, orașul bogat unde sărăcia lor dispărea, ca câți-va pieuri în apa Dunărei.

— Am putea frige și mănca mere — zise Bazso trăgându-și cilindru pre ochi. — Bratarits surisă :

— Eu încă le mănânc mai bucuos !

Cu dispreț se uită cu toții la merele, cari — în mare parte necoapte — erau grămădite în un colț de chilie. Erău provăzuți cu mere, cari preste eara întreagă li ora dejunul și ujina. Li-să părea, că în interiorul lor deja crește un măr (arbore) întreg. Mama lui Herman — o cofăriță carea vindea mere în Gyöngyös — trimetea în fie-care săptămână câte o corfă plină, ea însă nu plătea porto poștal și era ceva înfiorător, a putea aduna la oaltă suma așa horibilă. Herman asuda din răspuțeri, dar pentru cât bine o în lume nu ar fi concess ca pachetul să fie retourat. Aceste mere susțineau — dar totodată și ruinau această mică societate. Ceva bun încă era în aceasta : le ră-

dica autoritatea înaintea doamnei căsii, să 'nțelego, mijlocită prin copii.

— Mânc arunc afară merele, zise Bratarits năcăjit, că cartofii nu mai vreau a să muia.

Jisbi Benob, al patrulea tînăr, cel mai mare mîncător, rodea deja la cartofii de jumătate fripți. Ei erau cu toții flămânzi și priviau cu invidio la Kohn, care și acum și-a fost procurat de 5 cr. caș groyor. Acesta îi era medicina și delicatesa, fără do consumarea căruia el nu era în stare a putea dormi. Apoi cum o mîncea : mai întăiu mirosea cașul, apoi hărtia în care fu pachetat, (altecum era obicinuit a mirosi toate cei veniau la mână), după aceea cotia conținutul hărticii, de regulă cereri de execuțiune, rezoluțiuni de liquidare etc. Adese ori era eroul lor un acusat cu numele Bernhard Nasz, care pre aceasta cale deveni cunoscutul, pretinul lor : și-l iubeau. . . . Durau oare întregi, pănăce tînărul medicinist tăia în falii cașul și l consuma, așa, că ceialăți trei fărtați cu barbă mare, adese-ori erau gata să facă aproape ca în timpul copilăriei, zicându-i : „Dă mi și mie ! Bine, nu-mi dai ? . . . Ți-o părea rău !“

Toți erau mai sêraci ca el. Géza Bazso, avea un discipul, pentru care primea prânz foarte bun, dar alteeva nimic. Ce bine ar fi fost dacă ar fi putut pune la o parte ceva pentru cină. Mult timp vorbi el de un busunar de plov, dar mai departe decât șanjarea de aluaturi nu putu esercita nimic ; cu carea încă era sê o pățască ; odată 'l agrăi doamna zicându-i :

— Dar ce faci rogu-te ?

— Pardon ! fu o greșală. —

Bratarits încă da lecțiuni, dar fiind că el făcea domnelor curte, și după-ce era un om frumos și sdravên, bărbații nu prea aveau multă încredere în el, și par' că s'au înțeles în secret cu toții, că de atunci numai căpătă alți învățăcei, (da el înștruțiune din cetire unei bucătăresc, dar aceasta o ținea în ascuns). Operatorii 'l luau ca asistent, fiind că era colosal de tare ; o apăsare din partea lui era de ajuns, pentru a face să incremencească ori care morbos. Așa câștiga și el din când în când câțiva floreni. — Jisbi Benob încă nu era mai norocos. Numele sêu propriu era Alexandru Braun, însă pentru

oasele sale dure l'au poreclit cu numele biblic al filistrului. El era jertfa unei convingere încăpătinată, admirabilă : el adcea zicea că copiii î-și perd forma prin urechi și la școlarii săi le toceea mereu urechile, îi bătea, și astfel nu avea loc nicăiri. În urmă intrelasă atât studiul cât și educatul și să ocupa cu comptabilismul și corespondința la un croitor militar. El era cel mai sorman dintre toți, căci din salariul său lunar de 25 fl. trebuia să trimită 5 tatălui său, un jidan bătrân, carele trăia singur în un sat la poalele muntelui Matra, poșezând între vii o căsuță mică și două capre ; pre cari le păștea și dela cari trăia ajutându-se cu banii trimiși de Jisbi. Cât putea el numai să-și aducă aminte, tot-deauna ficiorul a ajutat pre tatăl său între tineri nu avea mare autoritate, și de mâncat încă el căpăta mai pre urmă. Pentru el era aceasta ceva prea natural, însă nimeni nu-i putea opri, ea după cină să nu fie mulțămit. In genere toți erau bine dispuși, și aprinsără lampa și luară la mână cărțile. Tuspaturu erau mediciști în același an și așa puteau învăța din una singură carte. Herman cetia textul, ceialalți mornăiau după el. Mai întâiu isprăveau cu anatomia și memorisarea numirilor de muschi, care ispravă morgea cam greu. Deodată să rosti Bratarits către Kohn :

— Tu ear înveți pentru tine ?

Să începea o dispută antisemită, carea nu era nici prima nici ultima în acest local strimt. Bazso, un luteran, nu-i plăcea de jidani, Bratarits era din contra un amic al antisemitismului, glumeț. El avea datină a lipi țidule cu frasă glumețe în pălăriile colegilor săi, și nu odată aveau dispute confesionale cari le inchiea de regulă Jisbi Benob, amenințând a-i sdrobi cu pumnii săi gigantici plini de peri roșii, atât pre israeliți, cât și pre creștini. Altecum trăiau în pretenie mare, așa, că la fiecare ocașiune unul pentru altul ar fi fost în stare a comite chiar omor. Cum ar fi și fost altcum decât așa în chilia asta mică ? Din capitala imensă, abia cunoșteau o parte mititică, despre obiceiurile aceleia numai foarte puține cunoșteau, cu toate că trăiau în al patrulea an în capitală : au rămas săteni. Ei nu puteau sta sus o noapte întreagă, deși să apropia rigozusul, înzădar și freeau ochii. După 12 oare stingeau lampa și să culcau pre rënd ; Jisbi Benob în pat ; azi era rëndul pre

el. Fumară încă puțin din lulele, mai vorbeau despre profesorii lor vechi din gimnasiu; unul desomnă fotografia unuia dintre profesori, iar ceilalți rideau de dânsa, în fine era liniștea completă.

Bratarits se făcea că doarme *horcâind*; prin asta voia însă a necăji numai pe ceilalți, cari asemenea nu dormeau. Cărbunii abia acum dădură flacără și lumină. Clopoțelul servitorului de casă sună mereu. Pre sub feresti făceau comedii servitoarele cu învățăceii dela făurie. Nu-și puteau nici închipui barem, de unde se câștige banii pentru taxa de rigoros; unul mințea celuilalt, că el are deja taxa recerută, dar în realitate nu o aveau nici unul.

— Bage-se dracul în viața asta! — erupsă Bazso — mă fac mai bine chelner!

Nu primi nici un răspuns, aceasta era aprobare generală, numai Herman zise mai târziu:

— Ar trebui să omorim pe cineva.

— Ștregarilor! Nu aveti bani de examen! — observă Bratarits.

— Au doar' tu ai? — ziseră ceilalți trei deodată.

— Ba!

— Ce-o fi din noi? — întrebă Jisbi. Ei riseră cu toții, — și din mine? închiă el.

La asta tăcură cu toții, însă acum erupsă nemulțămirea generală pentru Meniul lor zilnic. Bazso judeca din punct de vedere igienic, Bratarits mormăi:

— Într'adevăr, noi flămânzim ca câinii clujenilor.

Abia acum observară, cât de mult au putut ei suporta până' acum.

Mai cu seamă, Dumineca după ameazi era ceva înflorător. Nu mergeau nicăiri. În fiecare sârbătoare venia un farmacist cu violina, Herman miroșia colofoniul și se amusesă cu toții în mod horibil. Se rădicău din culcușurile lor și-și aprindeau lampa.

— Ce e de făcut? — începea Jisbi.

— Să furăm! — răspunsă unul.

— Să ne vindem! — zise Kohn, dar îi păru rău, căci fu

luat în ris, pentru că tocmai el, care avea o figură așa comică vocea a să vinde — însurându-se.

Rămasă însă totuși la temă; i-i interesa mult, că să afle părinți precauți, cari educă medicinști tineri, pre sama ficeilor lor. Ei aveau știri despre astfel de casuri, despre contracte de feliul acesta. Tinărul se logodea cu fetița, apoi căpăta bani pentru rigoroasă, cât numai îi trebuiau. Putea bea, mânca cât vrea.

— Nici nu-i rea idee — observă unul.

— Vezi, Benob, tu ai putea-o proba aceasta, și ne-ai putea ajuta astfel și pre noi.

Erau cu voie bună, și vorbiră până ce le trecu festilă din lampă; până se zărea de ziuă, când apoi adormiră și ei.

Zilele următoare erau de regulă mai rele ca cele trecute. Tinorii au ajuns la convingerea pozițiunii lor critice, carea le era mereu înaintea ochilor. Finea lunei sosîși cu ea un transport nou de mere.

Într'o zi veni Jisbi Benob cu o mulțime de mâncări bune acasă. Învățăcelul dela fărur aduse două sticle cu vin după el. Făcura un foc mare, așa, cât cuptoriul de plev neobiceinuit cu așa ceva, era gata să plesnească. Erau tocmai în mijlocul ospățului, când unul îl întrebă, că de unde a furat banii?

Benob își ridică în sus degetul gros, cât un băț și zise:

— Secret! Secret groaznic!

Ei erau foarte curioși a afla acel secret, care părea a pune capăt lipselor imense de până atunci. Herman putea mânca o porțiune dublă de caș, ceialalți puteau a-și permite cină deși numai de pre hârtie. Ambii creștinii mergeau, mai mult pentru gazetele ilustrate în cutare cafenea din interiorul orașului, și mâncau ceva cftin de care de regulă nu puteau apoi dormi. Se jucau cărți toți trei, și făceau șgomot mare, așa, că Herman se trezi, cu greu se urcă în patul gol și visând despre profesorul său gimnasial, i răspundea în somn:

«Vade sine me liber ibis in urbem!»

Aici se oprea. Fața-i bătrină, sclipicioasă, mare fruntea-i de tot pleșuvă era palidă ca moartea, cași când 'l certa profesorul său. Desperat mai gemea odată „urbem“ apoi mai departe nu putu Tinorii orau deja obiceinuiți cu lupta ce o

purta el în somn cu preotul aib, de aceea nu-i mai interesa toată treaba, ei numai ziua îl năcăjau puțin deși toate i-le treceau cu vederea. Mai cu sama Jisbi î-l iubea foarte mult, așa, că odată îi adusă o partitură întreagă pentru care Herman mai nebuni de bucurie; mirosi notele și de-o sută de ori, sê pusă în păt și începú a fluora opera întreagă.

Odată adusé Jisbi un bilet pentru operă; l'a căpătat și el. Biletul fu privit pro de toate laturile. Herman sê temea, că vor fi dați afară din operă fiind biletul fals. Dar din contră, fură lăsat sê între și — pentru primadata în vieța sa, — fu de față, dela început până la sfârșit. Când sê reintntoarsă acasă, cu el nu mai puteai vorbi, bătea numai pre umerile lui Jisbi tactul.

— Tu, tu — zisé el — odată totuși o sê fim noi cu toți puși la umbră.

Ceialalți sê uitau la Benob, care năcăjit întrebă:

— Pentru ce?

— Ei, . . . biletul, Bani . . . și cina?

Bunăstarea cê li-o căstigă amicul lor atât de misterios, îi neliniștea pre toți. Bratarits scărpinându-sê în cap zisă năcăjit:

— Numai aceea mi-o spune, nu ai făcut undeva ceva deshonorător . . . . ?

— După cum o ia-i, — răspunsă Jisbi roșind și rizând.

În fine adausé:

— Un mic împrumut dela o rudenie nebună, . . . atât e totul, nu vê temeți de nimic, măgarilor! — zisé el mai târziu mânios.

Tonul acesta i mai liniști. Ei șpionară mai puțin. Într'o noapte sê întâmplă ceva. Jisbi veni târziu acasă, era iritat și tăcut, sê culcă repede și ascunsé ceva sub perină. Nu dormea nici unul, fiecare aștepta ce o sê urmeze. Jisbi sê sculă la miezul nopții, scoasé obiectul sêu necunoscut de sub perină și aprinsă un lemnuț la lumina căruia sê uita la secretul sêu. Tinerii pândeau desub covoară și vedeau, că ochii sêi innourati sã iuséninau, scânteiară scăldându-sê în lacrimi de bucurie la privirea obiectului sêu secret: *a unei fotografie*. Și cată, că după o mică luptă intornă o duce la buză și o sêrută. . . . Bazso nu-și putú rețineea risul sub covor, la ce Benob

crupsă : „Mișcoilor“ ! și totodata voi a ascunde ear fotografia. Era însă prea târziu, căci Herman sări la el ca o pisică și-l prinsă de ambă mâinile.

— Te omor ! — strigă Benob înfuriat, dar Bratarits încă sosî la el precând Bazso aprinsă lampa. — S'au spăriat puțin căci Jisbi nu glumea, ochii săi erau roșii ear vinele dela grumazi i lungi sē umflară cumplit. Unul preste altul fură aruncați de dēnsul tinerii curioși împărțindu-le pumni în dreapta și stēnga. Ginginele lui Bazso sângerău deja coia coii înfuriară și mai mult, așa, cât toți sē aruncară din nou asupra lui Benob, și rîzēnd, înjurând strigău cu insistință : « Arata, arată-ne doamna aleasă ! »

În fine fu eșofat, corpul sēu era ca înțepenit, buzēle-i mușcate sângerău și părea a fi ca un steag depus, frânt și cucerit. Fotografia î-i căzu din mâinile sale tremurānde, ear ceiealaltî o luară cu triumf și ducēndu-o la lampă o priviră toți trei de-odată. În momentul prim rēmasără cu toții uimiți. Di câmpul negru al fotografiei, le zîmbea fața minunată a unei drăgălașe fetiță surizētoare. Această fotografie unicoloră, la lumina lampei strălucea în mii de colori. Fața mică, frumoasă, albă ca neaua era umbrită de un păr bogat, moale ca mătasa, care da gingașei feță un colorit roșior. Din ochi-i mari, bălăi și visători, strălucau cele mai minunate panorame a unei vieată cerească. Ceva nespus de bun, plin de idei și spirit, curios și arunca zarea sa pitorească asupra acestei față, carea era mai strălucitoare ca oțelul și mai albă ca neaua. Numai buzele sale tradău ceva serioșitate melancolică, tristă.

Eroul nostru sē uita trist și rugător la grupa de lângă masă ; ca un căne care sē teme de bătaie.

— Nu te teme Jisbi, nu ți-o măucăm ! — zisē Bratarits și întorcēnd fotografia pre dos cetiră :

„Pentru Alexandrul meu — *Ida*.“

Doi tineri rēmasē serioși. Bazso mormăi ceva, că : « Hm, hei, » apoi ear sē confundară în privirea fotografiei.

— O fetiță buclată ! strigă deodată Herman sārind în sus, și făcēnd pre ce alaltî sē ridă.

— Dați-o 'ncoace ! — zisē liniștit Jisbi.

Bratarits i 'ntinsă fotografia. Ei tăceau și păreau că sunt necăjiți. Bratarits intrerupând tăcerea zisă :

— Așa se vede, că el a luat lucrul serios, a fost de prișos a pomeni așa ceva în prezența lui.

Încercară deci al mulcomi, ceea ce prea ușor le succese. fiind că el deja nu era mânios.

— E tinăr încă, — nici eu n'ăși fi făcut altcum închieă un altul.

Cu toate acestea, nimic nu a tulburat prietenia lor vechie. Trăiau viali, merele le vîndură și puteau învăța liniștiți fiind că Jisbi declară, că la timpul său banii de rigoros vor fi la dispoziție ; el le va împrumuta și când vor fi medici și soți căsătoriți, i vor reînapoia sumele împrumutate. Ei se îovoiră afară de Bratarits, care era îngrigit de ceva și se nesusia a vorbi cu Jisbi între patru ochi.

— Alexandre — 'l agrăi el cu ocașiunea așteptată — ce relație ai tu cu fotița cea frumoasă ?

— Eu ?

— Da da, te susține, respective ne susține ea pre noi ?

Jisbi păli, . . . în fine răspuse :

— Prostie ! O fată ca aceasta n'are lipsă să susțină pre cineva.

— Ei da, ea nu, dar tatăl său.

— Ah, acela imediat ar rouri de-ar ști așa ceva.

— Ei, atunci dar nu o se știe.

— Și oare aș putea-o face ? Față de o fată pre carea n'o iubesc aș face-o ; într'aceea nu aflu nimic, dacă cineva capătă zestrea mai degrabă sau mai târziu . . . Tu încă ești nebun că te interesezi de lucruri de acestea. Dar față de fețița asta, stă lucrul altcum. M'aș trada, mi-aș scopi sîngur în fața mea proprie din oglindă.

El vorbea foarte energie. După o mică pauză continuă :

— Așa bine se vede în fotografia ?

— Da da, însă aceea nu face nimic, ce-ți pasă !

Să plimbară în sara aceasta mult și bătură ceva vin de care Jisbi fu și mai trist. Sara întregă nu vorbi nimic și așa fu mai tîrziu când mai voios când mai supărat.

— Tu ești ca un bou morbos — zise Bratarits.

Jisbi risă asupra acestei asămănare și rezimându-și capul în mână răspunsă :

Drept ai, chiar așa sum.

— Te vom da afară de aici — adausă Herman.

— Ei apoi cum veți depune esamenele? — zisă Jisbi fără de cea mai mică împutare. Și nu odată își zisă el în sine :

— «Cânii, cum și-or face examenele?»

Examenul, cu deosebire însă terminul pentru depunerea taxelor s'apropia foarte repede. Herman calcula pre hârtie zilele, oarele, minutele: de trei ori 24 oare . . . .

În aceste ultime zile au învățat grozav de mult. Bratarits avea deliriu formal. Numai Jisbi asculta distras prelegerea lui Herman „Învățați copii — zicea el — căci cu cât mai de grabă, cu atât mai mult *visum repertum* veți putea scrie,“ sau „capul lucrului e, că copii voștrii s'nu fie nevoiți a flămânzi.“

Ei nu-l băgau în samă. Învățatul, respective frigurile ce i-au apucat de-a ajunge la ceva, le lua vederea pentru lumea dinafară. Nici că au observat, că el nu cineză acasă, numai demineța când văzură patul neatins ear pre el nu-l aflară nicăiri, s' se scărpinau în cap ear Bratarits zisă.

— Î-mi pare că bicherește undeva.

— De ni-o chiețuit taxele pentru examen! — adausă Bazso spăriat.

În fine pornira s'el cerce pre Jisbi. Dar nicăiri nu-i dau de urmă. Cercetară pre farmacist, care le spusă că cu ooară mai nainte a mers în o lăptărie; dar nu avu crezământ deoa-rece el de regulă mințea.

— Ar trebui s' se cercăm după respectiva Idă, — reluă Titus — de sigur a pățit ceva cu broasca asta necunoscută.

Neesperți și confusi cum erau, s' pus'ă a corceta, în 100,000 de femei cari s' aflau în capitală, pre cunoscuta lui Jisbi Benob. — Erau ca încremenți cu toții. Doau' zile întregi au espirat în așteptare, fără ca Jisbi s' se arate în chilia ce mirosia a mere. — Nu puteau învăța mai nimic și s' adunară lângă cuptoriul încălzit dar neprotenos.

Era dimineța. Herman de jumătate îmbrăcăt s'griburea de frig, precând Bazso privia orologiul:

— Vieața noastră mai durează două oare dacă nu putem depune taxole respective . . . .

Titus Brafarits făcu o mișcare mânioasă cu mâna și zise:

— Bage-să dracul în professorii în rigoroasă și în toată lumea . . . . numai jidanul acela de-ar veni acasă . . . .

Ochii săi erau umezi de furie, nu avea stare și pace, în urmă luând peana să pusă la masă și începu a scrie figuri pro hârtia sugătoare. Deodată deveni atent și depunând peana privia surprins la hârtia pre care a fost scris-o toată Jisbi. O coti mai întâiu singur apoi tare zise:

— Vedeți numai ce a scris Jisbi.

— Ce ?

— »Copilul care trăiește numai o săptămână din grația străinilor este perdut! E bine a fi rege! — Anatomie, anatomie, anatomie!«

Nu puteau pricepe ce voi a zice cu cuvintele de-atâtea ori repetite: anatomie. Ei ascultară mai departe ear Titus continuă:

„Înainte de a te cunoaște
„Dulcea mea oh Ida!

— Ah! a voit a face o poezie . . . . altceva numai e scris ?

— Nu, numai o mulțime de «I» apoi în un șir numele: Biri, Kata, Adieu!

— Așa se chiamă caprele tatălui său. El i-și ea adio dela ele.

Părea că au amuțit cu toții. Chilia se umplu cu fum și funingina de cărbuni, care se lipia de fețele pâlde ale tinerilor. Ei nu se puteau uita unul la altul ei priveau în curtea goală plină de nea. Ce-ar fi oare, dacă deo-dată l'am vedea numai venind cu pașii săi uriași . . .

El însă nu veni. Herman se sculă, deschisă ușa și-o lăsă deschisă!

— Ce faci măi ? ai nebunit ?

Și-ntr'adevăr părea că-i nebun, stătu puțin tăcut în ușa deschisă apoi esclamă:

Jisbi, scumpul meu Benob, Alexandro, vino 'n Iontru

Ei numai rîdeau, lui îi părea rău de ce a făcut, luă biblia și deschizându-o pro nimerite coti:

«Și te-a auzit mult mai puțin când îi zicea-i: „Doamne nu ai grija de mine! Ți-să va face lege, ți-să va da speranță. Acum însă după-ce nu ai făcut așa ceva . . . . . ! Voacea-i denega servițiul.

— Mai departe, cetește mai departe!

Continuând cetii mai departe: . . . . „stăi puțin și-ți voi arăta adevărul: căci am încă cuvinte pentru rectificarea lui Dumnezeu.“

Înfuriat închisă cartea și sări în pat. Bratarits își apăsă fruntea ferbinte pre fereastra înghietată, fața lui era udă de lacrimi și urită de funingine, ca a unui copil care se joacă în țărină.

— Nu vęd — strigă el deodată, — nu vęd, veniți numai! Ceialalți doi amici încă fugiră la fereastră și priviră în curte.

Servitoriul casei venea cu servitoriul dela clinică, cătră ehilia lor. Ce caută el pre aici? — se 'ntrebară ei pre un moment. Apoi nu se mai întrebau ei încremenți 'l așteptau până se apropiă de ei pre aceleași urme din omăt pre cari cu câteva zile mai înainte 'și mișca pentru ultima dată Jisbi Benob membrele sale uriașe în un căput de earnă menit pentru un copil.

Titus îi aștepta la prag și întrebă:

— Ei, în fine l'au găsit?

— Da, — răspuse omul cu livreauș întunecată, carolo cumpăra pre seama inștitutului anatomic *cadavre*.

Trad. de I. C. Pop.

ARBORELE REGELUI MATHIA.

— Tradițiune de *Maurițiu Jókai*. —

Pre șesul cel frumos, care preface coasta ce se rădică deasupra Zugliget-ului în un teritor plaiu, începând dela șterjarul cel mare, pre care Vörösmarty la numit „Norma“ și pre care de atunci străin și indigen 'l cunoaște sub numele acesta, și-și taiă literile inițiale ale numelui în coaja lui și până la piciorul în forma unui vulcan al dealului Joan. Ca o grădină înfinită: mai sta încă înainte de asta cu șase ani ruinele ultime ale unui arbore secular, bătrân, chiar în mijlocul unui drum despărțit în două, care apoi dincolo de el ear se împreuna, cași când numai chiar pentru voia lui l'ar încungiura.

Poporului liniștit al capitalei Budapeșta și acum îi place a umbla pre locul acesta; alta e aici earba, alt aerul, nu ea pro alte încuri; arbori așa uriași, erburi atât de grasă nu poți găsi prin prejur, și de te culci în earba înflorită, sub frunzele verzi strălucitoare ale arborilor seculari, te cuprind niște simțăminte fermecătoare, ciudate, 'ți 'n chipuești că ai fi răpit din lumea aceasta de azi și ai fi transpus în timpurile strălucite a seclilor trecuți; floricelele, cari se pleacă cu coșitele lor albastre deasupra ta, norii ce-ți călătorese grăbiți pre deasupra capului 'ți povestese lucruri ciudate despre cari, afară de ei nimeni nu-și mai aduce aminte. — Hejh, că mâna omului toate le ști schimba, numai florile de pre pământ și norii de pro ceriu nu.

Multe nu se mai pot ști deja din cele ce au trecut; cine a trăit? cine a murit aici? Dar una totuși a știut-o tot omul, aceea: că trunchiul acela ruinat acolo în drumul despărțit în două, este arborele regelui Mathia.

N'a fost deja arbore, numai un trunchiu putrăzît; periferia lui la pământ a fost de doisprézecce pași. Ori decâte ori

î am numărat. Rădăcinile lui groasă ca mijlocul, eşisără deja din pământ și se-ntindeau îndepărtare de șes, șapte stânjini dela trupină. Trunchiul de-asupra pământului abia mai ora de o jumătate de stângen înalt; pre din afară mai exista încă scoarta sa și în toată primăvara se nisuia a încolți de nou, cași când n'ar fi voit a se preda nimicirei, cași când ar mai fi voit încă a se lupta și a înfrunta vijeliile timpului; ramurile preste vară i-le rupeau călătorii, i le sfășiau tempestățile, le pășteau vitele; ploile și neaua îi umpleau locurile găunoasă și-i putreziu trunchiul și altecum nimicit, în o eamnă niște oameni beți a aprins foc în borta lui și trunchiul a ars pân' la pământ, ear în primăvara viitoare numai cenușa negrie a focului mai trada locul unde a existat arborele secular, strămoșesc; rădăcinile astfel nimicite n'au mai produs ramuri

De atunci n'au trecut mai mulți de 5—6 ani . . . . .

. . . Să privim în jur: oare ce a fost pre-aiici înainte de asta cu patru sute de ani?

* * *

Încă ca copil a arătat Mathia Hunyady, că din ce pomi se fac regii? Abia a fost de nouă ani, când știa deja așa zicând. ca „Tatăl nostru“, de rost, opurile lui Horațiu și Virgil, dar nu numai că le recita, ci la ocațiuni bine-venite știa a cita unele pasage din operele lor, spre cea mai mare bucurie a bătrânului Ștefan Szilágyi, care la astfel de ocațiuni obicinuia a zice: »copilul acesta e născut să fie om învățat «

Odată, între șapte țărani români, cari făceau servițiul în cetatea Vajda-Hunyad, s'a perdut cornul de vânat al fratelui său Vasiliu; și fiind că acelvia îi era foarte plăcut, — nu numai pentru aceea, că era lucrat foarte frumos și înverigat cu argint; ci mai vârtos pentru că l'a căpătat suvenire dela ael Bători, care a căzut în lupta dela Varna, — căpitanul cetății a voit să bată pre toți șapte țărani, până-când cel vinovat i-și va mărturisi fapta. Mathia auzind de aceste n'a voit să-l lase: „ce fel de dreptate ar fi aceea, ca șase oameni nevino-vați să sufere pentru al șeptelea păcătos;“ în loc de aceasta a chemat pre români înaintea lui și le-a zis că de nu vor mărturisi de voe bună, el totuși o să-l găsească pro cel vino-

vat prin ajutoriul unor cuvinte vrăjite. — Cu aceea pusă oamenii în rând și începu a cita versul :

„Tytire-tu patu-lae recu-bans sub-tegmine-fagi :—la fieste care picior atingend pre alt țeran cu degetul. Între acestea ochii lui ageri a observat, că unul dintre ei, când a ajuns rândul pre el și-a reținut respirația, și după aceea a resuflat din greu, când Mathia continua mai departe : — Sylvestrem tenu-i-mu- sam meditaris a-venna.— La cuvântul acesta a întrebat de acela, pre care a ajuns piciorul versului : „oare nu tu ești hoțul, ?“ la aceasta omul vino-at îndată a început a suride, la ce Mathia lăsându-l pre cel agrăit s'a întors către respectivul strigându-i hotărît :

„Nu el, ci tu ești vinovatul!“

La aceasta vinovatul surprins, a căzut în genunchi și și-a mărturisit păcatul.

Betrânul Szilágyi s'a minunat foarte auzind aceasta și a zis : »copilul acesta e născut să fie jude.«

* * *

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Odată se plâneau cei din curtea economică, că venind din pădure un Rîs, sugruma pre cei mai frumoși jezi ai Doamnei, și cu toate că l'au pândit de mai multe ori, nu-l pot nici de cum prinde, fiind că-i foarte viclean. Mathia auzind plângerile acestea, într'o zi se înarmă cu săgețile și arcu (căci armă de foc încă nu i-au fost dat în mână) și astfel pregătit s'a dus însuși în curtea economică spre a pândi Rîsul care se apropia, dar observând că-l pîndesc, s'a reîntors în pădure. Copilul iute sări în spatele goale a calului său tătăresc, și se luă după el. Fiara vicleană l'a înșelat departe în adâncul pădurei pre tînărul vînător și vîzînd cu câtă statornicie l'urmărește acesta novoină a l face scăpat, Rîsul se sui îndemănat și cu grabă pre un stăjar mare în a cărui bortă dispărînd se ascunsese dinaintea vînătorului, care acolo tocmai nu-l putea urma fiind că arborele era atît de gros, cît ora imposibil ca cineva să se poata sui pre el, și dealtecum, a băga mîna în bortă nu era consult, ear decumva ar fi mers îndrăpt să-și aducă ajutor, de sigur afurisitul de Rîs în acel timp și-ar fi căutat scăpare, ce era de făcut ? Descălecă și lăsînd

calul să pască el să așeze în apropierea arborului-visa-vis de borta inimică, cu firm propus de a-și satisface dorinței de triumfător, dar fiind că cu puterea e imposibil: o să-l scoată cu fomea din fortăreața sa. Pentru succederea planului său el era favorizat destul de bine, căci numai cu puțin timp mai nainte mâncasă bine la curte precând din contră Rîsul era deja flămânzît, ceea-ce tînărul vînător deducea și de acolo, că acolo sigur numai ca să-și stîmpere foamea a îndrăznit a să apropia de curtea economică, și fiind că acum în două zile dup'olaltă a fost luat tot deacolo la goană, era convins că vicleanul inimic din cetate mai puțin timp va putea suferi foamea decât cuceritoriul Copilul îndărătnic toată ziua a stat la pîndă în apropierea arborelui, și cu toate că era deja flămînd și înșotat, nici pre atîta timp nu se înduplecă a și intrerupe asediarea, cât îi lipsea ca să meargă pân' la izvoarașul din apropiere, de unde bînd apă să-și stîmpere setea, căci în timpul acesta inimicul ar fi putut scăpa. A sosît și noaptea și Mathia încă n'a retirat, din contră toată noaptea a stat în picioare numai ca să nu-l fure somnul și zvîrlind cu pietrii în borta îl făcu pre inimic de asemenea treaz. Așa l'au aflat acolo și zorile demineții. În mintea lui i-să iviau nește idei cu chipuri atrăgătoare, despre plăcinte și găluște aurite, de cari dulcea lui mamă pregătea fiului său cu propria ei mîna, și întingând aluatul subțire i-și zice în sine: oare unde a putut rămînea? de sigur va fi în curtea economică.

Mathia însă resistînd, invinsă și farmecul acestor chipuri atrăgătoare, rodea câte un dărab de coaje de brad și tot de-a ceia sîmîntă, a găsit și o tufă de porumbele, cari i-au ținut răcoare în gură, sîrvind ca alinare setei și foamei, și-a cugetat el în sine, că ce bine îi va cădea după învingere mîncarea aceea bună, care chiar acuma o pregătesc la curte, umpînd scoarța proaspătă de brad cu brînză, sîmîntă de brad și chimin zicînd: oare unde poate rămînea d-șorul nostru? de sigur s'a rentors la castel. Pentru aceea nici nu au plecat nimeni spre căutarea lui.

Astfel trecu și ziua a doaua. Rîsul s'a urit cu așteptarea mai cu seamă, fiind-că cuceritoriul nici sara nu s'a depărtat de pe arenă. Foamea și setea în fine l'au învins de tot pre

acest inimic sălbatec, și infuriat să rezezi ca să scape cu fuga din fortăreața sa asediată. Dar a pățit'o. Finitul a fost deplorabil și nemilos față de el; săgeata primă alui Mathia i-a trecut prin grumazi ca un fulger. Copilul triumfător, cu învingere glorioasă s'a re'tors în curtea economică.

Fața bătrânului Ștefan Szilágyi se însenină și surisul eșit din inima sa, i desmerda ochii și buzele, auzind despre aceasta; — «copilul acesta e născut să fie beliduce!» — zisă el cu bucurie presimțitoare.

* * *

La castel a fost primit odată un diac, spre a serie una alta ce va fi de lipsă. Diacul Benedict era un om foarte umilit; făcea poesii pre ziua onomastică a membrilor din familie și pre zile de sărbători, în cari îi rēdica până la ceriu pre toți cu laudele lui proaste; afară de astea, îi plăcea foarte a pări pre sărvitorii din curte. Mathia nu putea suferi pre acest om lingușitor, și nesimpatia aceasta a știut'o esercia față de el. Odată buna doamnă Elisabeta l'a sfădit pentru nesimpatia aceasta, și pentru ce e așa mâniaș pre dînsul, căci doar el își dă toată silința și se nēsuește ca să poată fi plăcut înaintea lui.

— Chiar pentru aceea 'l urēsc, pentru-că se lingușește și tradează, — răspunsē energic copilul.

Auzind bătrânul Ștefan Szilágyi acestea, i-și notezi odată barba și cu îndestulare sufletească șopti în sine: „copilul acesta e născut să fie rege!”

* * *

Pre timpul acela, când Joan Hunyadi era gubernatorul Ungariei, domnii din jurul curții deja țineau de loc plăcut munții de lângă Buda, partea cea mai mare a pădurilor pre atunci se compunea încă din frasini mestecați cu stājari și tei a căror ramuri dă o schimbare grandioasă esteriorului pădurei. Stăjarul sever pre iucetul tot mai mult teren cuprinde printre arborii pompoaselor păduri de frasen; acum deja numai pre munții cei mai îndepărtați îi aflăm în număr mai considerabil jur împrejur încunjurați de iedera pururea verde

Scrutătorului îi va fi foarte greu a afla ceva urme din acele castele strălucite, cu cari au fost în populate pădurile acestea; și cu toate că acestea castele și fortărețe ce s'au nălțau mărețe cu mândrie seculară de pre piscurile stâncilor bizare și din desimea pădurilor seculari erau zidite din materie solidă, planisate astfel, ca să înfrunte și resistă atacurilor vijeliei veacurilor întregi, totuși timpul cu ușurință liniștită le-a prefăcut în praf și cenuse, așa, că nici tristele lor rămășiță nu mai tradează barem locul existenței lor de o dinăoară. Însă cine vede șesul acesta mare și regulat, ale cărui laturi scobor oblu la vale, cu miezuini regulate, ce-ți par' a fi fost cândva niște șanțuri inelare; cine se perde prin pădurile acestea liniștite, prin șoaptele misterioase ale desimei lor, deodată se află în mijlocul unor poeni rotunde, la cari în prezent nu te conduce nici un drum, nici o cărare, și cari sunt încungiu-rate de arborii seculari cu coroanele lor globuroase cași cu un brâu de întărituri nestrăbătute; carba e mai grasă ca pre aiurea și în mijlocul spațului rotund se află tufe inpenetrabile de trandafir; a căror floricele roșii adorate ca mii de ochi surizători privesc bărcul și codrul tăcut, și se va cugeta la aceea, ca viața rozelor e infinită, și că trandafiri de aceea, în ast-feliu de stare s'elbatecă n'î se mai află nicăiri, cine va ști ve-dea și auzi lucruri mari de mult trecute, nespuse, acela nu poate nega dela sine un simț tainic ce involuntar îi cuprinde inima în aceste locuri tăcute, și-i vorbește șopotind la adierea zefirului în limba florilor; ce a fost pre aici? cine a trăit și umblat pre aici? ah, erburile mici și verzi cu florile lor mi-rositoare de mii de soiuri nu sunt inmortal, odată se prind în pământ și mai mult nu pier deacolo, trunchiuri și întări-turi cumplite și mari pier și se nimicesc, oar ole gingașe, mici și slabe, trăese până la sfârșitul lumii.

Să ne culcăm și noi puțin între acestea flori vecinice, pre covorul de erba verde, grasă și moale să ascultăm: ce ne vor șopti ole prin adierea zefirului mirositoriu?

**

. . . . Regele Mathia, . . . ah, marele nostru rege ne-muritor; era încă copil și deja bărbat: acum e de mult mort și totuși pururea trăește.

Eroul său tată l'a adus cu sine la Buda, precând era încă numai copil foarte tânăr. Oamenii cu minte cari au fost încântați de geniul copilului, au sfătuit pre părinții lui să nu-i permită a învăța prea mult căci îi strică ; maghiarului îi plăcea a crede mai de mult, că învățatul strică talia omului. Pre Mathia l' sculară de lângă clasicii lui și l'au trimis la călărit la vânat ; ear copilul așa pușca și fugea, ca un duce scyth, care n'a învățat altceva.

Pre atunci între munții dela Buda umblau cerbi și căprioare ; alt soi de căprioare și cerbi nu ca în zilele noastre, ear grădinole de vânat ale domnilor Garay, Bánffy și Ujlaky erau deschise domnilor vânători.

Casa în care locuia vânătorul lui Bánffy, era acolo în valea «hajnalos» în mijlocul unei stîrpituri mici : (tufa aceea de trandafir, poate că era aplecată chiar pro fereastra lui :) acela avea o fată mică : Roza. Da . . . . Roza au numit'o căci întocmai așa documentează și tufa cea deasă de trandafir, care deatâta timp nu voia să piară. Pre aici, la casa aceasta îi plăcea tinerului Mathia a rătăci când l' conturbau dela cărțile lui ; aici 'și slobozia calul, și punea jos armele ; putea fugi și pușca după căprioare defrica lui cu-i îi plăcea, el preferea mai bine a povesti cu micuța Roza. — Și despre ce oare povesteau așa interesant ? Vorbeau despre amor, despre fericirea din acela ; vorbeau despre viitoriu glorios, despre puterea și mărirea viitoare alui Mathia. Dar cum să nu vorbească ? Că doar Mathia era preatunci de noauē ani ear Roza de șapte. — Copilul cucerea deja cetăți și inime. —

— Finea va urma. —

Trad. de V. Macelariu.

POESII POPORALE.

TËNĂRĂ MĂRITATĂ.

Tênără m'am măritat,
Rea soacră mi-am căpătat :
Când dă 'n câne,
Dă și 'n mine ;
Cătră câne zice „nea“
Cătră mine : nea „cățea!“
Dac'am văzut că-i așa,
Am pus secerea de brâu,
M'am dus la holdă cu grâu.
Săceraiu până la prânz,
Tot cu lacrimi și cu plâns.
Toate soacrele veniau,
La nurori de prânz duceau ;
La min' nime nu venia !
Dac'am văzut că-i așa,
Săcerai până la-ameaz
Tot cu lacrimi pre obraz
Toate soacrele veniau,
La nurori de-ameazi duceau ;
La mi'n nime nu vinea !
Dac'am văzut că-i așa ;
M'am făcut o păsărea,
Sburai la nănașa mea.
Nănașa din graiu grăia :
„Hiș, tu mică păsărea,
C'am avut o fină 'n lume
Și nu-i mai aud de nume !“
Bărbatu mi ca un steag,
Vai doamne ce foamă trag.

— Nănașă, scumpă nănașă,
 „Când pre min' mai curunat,
 „Mâna de ți-ar fi picat!“
     Sburai la măicuța mea,
     Măicuța din graiu grăia :
 „Hiș, tu mică păsărea,
 „C'am avut o fică 'n lume
 „Și nu-i mai aud de nume!“
 — „Măicuță, dragă măicuță,
 „Am avut iubit în sat,
 „M'a cerut, dar nu mai dat.
 „Că tu mamă, te-ai temut
 „C'oi veni după 'n prumut,
 „Și nu ți-l'oi da mai mult.
 „Ci m'ai dat în sat departe,
 „Să vin cu desagii 'n spate,
 „Tot cu plâns și cu năcas
 „Și cu lacrimi pre obraz.
 „Dar do lacrimi nu bag samă,
 „Că le șterg cu ast' năframă.
 „Făr' mi milă de obraz,
 „Că rămâne fript și ars.“

(Blej.)

ARZĂ-L FOCUL MĂRITAT.

Arză-l focu măritat,
 Și pre cin' l'o laudat,
 Că curund m'am săturat.
     Întru 'n casă,
     Buf! do masă.
     Esu 'n tindă
     Buf! de grindă.
 Es afară lemne nu-s,
 Întru 'n casă focu-i stins.
 Mă suiu în pod, nu-i slănină,
 Mă duc la coș, nu-i făină,
 O ce cină, ce hodină!

Bărbatu mi ca o cruce,
Vai doamne n'o mai pot duce.

(Sâncel.)

ÎN CODRU CU SIHLA DEASĂ.

In codru cu sihla deasă
Mere¹ -un voinic și o nevastă
Voinicu mere cântând,
Novasta mere plângând.
„Alio, lele mândra mea,
„Căs tu mei² la maica ta
„Și tu mei cu voe rea!

— Alio, lele, mēi voinice,
Cum n'oi mere supărată,
Că la mijlocu codrului,
Este-o vatră
Rotilată

Tot cu Turci incungiurată.

Și pre mine m'or luá
Și pre tine te-or tăiá!

— Nu te teme mândra mea,
Până capu 'n sus mi-a sta
Cu sabia io-i tăiá
Cu pușca io-iu împușcă.

(Bedeleu, Munții apuseni.)

—♦♦—

CERERE.

(Din ungurește)

Lacrimi muere dragă
De cumva mă iubești încă
Pre mormentu-mi nu vërsa.
Căci poți ști de bunăsamă;
Că pre mine, vieții eară
Îndărăpt nu mă vor da.
Ci străbătând pân' la mine
Mă vor scote din liniște
Și mă vor tot conturba.
Am trăit în veselie,
Să plâng acum după moarte?
Rogu-te, nu te cânta!

Mih. Vitkovits

Mere, l. d merge e pronuncia vu gară generală la românii din Ungaria.
În Munții apuseni se aude mēi, l. d. mergi; pre la țară: meri, (cu r aspru.)